

Elżbieta Holewińska-Łapińska

Sądowe ustalenie ojcostwa w Federacji Rosyjskiej

Zeszyty Prawnicze 3/2, 113-142

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ELŻBIETA HOLEWIŃSKA-ŁAPIŃSKA

Uniwersytet Warszawski

SĄDOWE USTALENIE OJCOSTWA W FEDERACJI ROSYJSKIEJ

W okresie zaborów na części ziem polskich obowiązywało prawo rosyjskie. Przepisy tomu X Zbioru Praw z 1832 r., nie przewidujące ustalenia ojcostwa dziecka pozamałżeńskiego, zostały zmienione w Rosji bezpośrednio po rewolucji w 1917 r. W Polsce zmiany zostały dokonane dopiero po drugiej wojnie światowej. Wtedy w Związku Radzieckim ponownie obowiązywał już zakaz sądowego ustalenia ojcostwa, uchylony dopiero w 1968 r., zaś w Polsce sytuacja polityczna sprzyjała naśladownictwu rozwiązań radzieckich. Jednakże ewolucja rozwiązań normatywnych, dotyczących sądowego ustalenia ojcostwa, w obu państwach przebiegała odmiennie – mimo, wspólnego w znacznej mierze, „punktu wyjścia”.

Polskie „Prawo rodzinne” (dekret z 22 stycznia 1946 r.) powstało w oparciu o oryginalne projekty z okresu międzywojennego. Kiedy one powstawały, według powszechnie akceptowanych poglądów pełne równouprawnienie dzieci pozamałżeńskich z małżeńskimi nie było możliwe¹.

¹ W okresie międzywojennym Komisja Kodyfikacyjna przygotowała dwie wersje projektu prawa o stosunkach między rodzicami i dziećmi oraz o urzędzie opiekuńczym (w 1934 r. i w 1938 r.) autorstwa Prof. Stanisława Gołęba, który w uzasadnieniu pierwszego z nich stwierdził, że „najważniejsze jest to co projekt wprowadza samodzielnie nie oglądając się na inne ustawodawstwa”. Po wojnie Komisja Prawnicza Ministerstwa Sprawiedliwości kontynuowała prace nad wskazanymi

Model sądowego ustalenia ojcostwa, ustalony w kodeksie rodzinnym z 1950 r., z niewielkimi zmianami został utrzymany w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym z 1964 r., a więc obowiązuje w Polsce od ponad półwiecza. W ZSRR przez 24 lata (1944-1968) sądowe ustalenie ojcostwa nie było dopuszczalne, a przez kolejne 28 lat (1968-1996) było możliwe w ściśle określonych przez ustawę okolicznościach.

Dnia 8 grudnia 1995 r. został uchwalony nowy kodeks rodzinny w Federacji Rosyjskiej, który obowiązuje od 1 marca 1996 r. Kodeks ten uwzględnia zarówno rodzime doświadczenia i rozwiązania prawne jak i konwencje międzynarodowe, dotyczące ochrony praw dzieci – w szczególności Konwencję Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka z 1989 r., a także rekomendacje Rady Europy. Reguluje też niektóre następstwa medycznie wspomaganey prokreacji. Dopuszcza bez ograniczeń sądowe ustalenie ojcostwa.

W Polsce rozważane są zmiany w – obowiązującym od 1 stycznia 1965 r. – kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, szczególnie że ostatnio – w wyroku z dnia 28 kwietnia 2003 r., K 18/02 – Trybunał Konstytucyjny orzekł, że art. 84 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego jest niezgodny z art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 zdanie pierwsze w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP w zakresie, w jakim wyłącza prawo mężczyzny będącego biologicznym ojcem dziecka do dochodzenia ustalenia ojcostwa. Prawo obowiązujące na ziemiach rosyjskich od 1968 r. zaś przewiduje legitymację czynną mężczyzny w procesie o sądowe ustalenie ojcostwa.

Sądzę, że jest to wystarczające uzasadnienie dla przypomnienia koncepcji ustalenia ojcostwa w prawie radzieckim i krótkiego przedstawienia aktualnie obowiązujących rozwiązań rosyjskich.

projektami. Efektem tych prac było osiem tez społeczno-politycznych do projektu prawa o stosunkach rodziców i dzieci, opublikowanych w «Demokratycznym Przeglądzie Prawniczym» 1945 nr 1. Zapewne dla wzmocnienia argumentacji, mającej przemawiać za bardzo ograniczonymi skutkami sądowego ustalenia ojcostwa w porównaniu ze skutkami uznania dziecka, Ministerstwo Sprawiedliwości w uzasadnieniu tezy V powołało się na stanowisko prawa radzieckiego, w którym obowiązywał od 8 lipca 1944 r. zakaz sądowego ustalenia ojcostwa.

KONCEPCJE SĄDOWEGO USTALENIA OJCOSTWA W PRAWIE ROSJI RADZIECKIEJ I W ZSRR

Sytuację prawną dzieci pozamałżeńskich w Rosji normował tom X Zbioru Praw z 1832 r. Poczęcie dziecka pozamałżeńskiego uchodziło za przestępstwo, rodzące, między innymi, obowiązek naprawienia szkody będącej jego skutkiem². Prawo nie przewidywało żadnych cywilnych praw między pozamałżeńskim dzieckiem i jego rodzicami. Pewna poprawa nastąpiła w 1902 r.³

Zasadniczą zmianę stanu prawnego, który obowiązywał do rewolucji, wprowadził dekret z 18 grudnia 1917 r.⁴ „O cywilnym małżeń-

² Jak podaje H. KONIC, *Prawo osobowe. Wykład porównawczy na tle prawodawstw obowiązujących w Polsce w zestawieniu z kodeksem szwajcarskim*, cz. 2, Warszawa 1925, s. 167 i n., w uwadze do art. 1528 k.k. oraz w art. 663 t. X cz. 1 Zbioru Praw przewidziano odpowiedzialność cywilną za zgwałcenie – w razie urodzenia się dziecka sprawca powinien dostarczać mu środków na utrzymanie i wychowanie do czasu podjęcia zarobkowania. Senat rosyjski – departament karny w wyroku z 1874 r. nr 324, a departament cywilny w wyroku nr 10 z 1895 r. przewidywał, że taka sama odpowiedzialność ciąży na mężczyźnie, który uwiódł kobietę za pomocą uroczystej obietnicy małżeństwa (czyn występny z art. 1531 k.k.). W Rosji do rewolucji obowiązywał też art. 994 k.k., który przewidywał pokutę kościelną za stosunek nieślubny i alimenty na rzecz dziecka, które się w konsekwencji tego czynu urodziło.

³ Zmiany wprowadziło zdanie Rady Państwa z 3. VI. 1902 r., które było podstawą noweli z 16/26 V. 1913 r. obowiązującej od tej daty w Królestwie Kongresowym. Por. H. KONIC, *op. cit.*, s. 167 i n.

⁴ Z literatury w języku polskim na temat historii prawa rodzinnego w ZSRR por. K. PIASECKI, *Wstęp*, [w:] *Zasady ustawodawstwa ZSRR i republik związkowych o małżeństwie i rodzinie. Kodeks małżeński i rodzinny Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej*, pod red. K. PIASECKIEGO – J.ST. PIĄTOWSKIEGO, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972, s. 5-25, oraz M. NAZAR, *Etapy i kierunki rozwoju radzieckiego prawa rodzinnego (1917-1987)*, «Annales UMCS», Sec. G Ius 35 (1988), s. 247-273. Por. też powołaną tam literaturę w języku rosyjskim oraz np. W. RJAENCEW, *Siemiejnoje prawo*, Moskwa 1971, s. 28 i n.; W. GODUNOW, *Istoria sowietskogo siemiejnogo prawa. Zakonodatelstwo o brakie i siemie*, [w:] *Sowietskije siemiejnoje prawo*, pod red. W. CZIGIR, Mińsk 1989, s. 32 i n.; W. MATIEROWA, *Sudiebnoje rassmotrienije diel ob ustanowlieni otcostwa*, Moskwa 1972, s. 8-23, M. ANTOKOLSKAJA, *Siemiejnoje prawo*, Moskwa 1999, s. 46 i n.

stwie, o dzieciach i o prowadzeniu ksiąg stanu cywilnego”⁵ i w niepełna rok po nim wydany (16 listopada 1918 r.) kodeks prawa o aktach stanu cywilnego, prawa małżeńskiego i opiekuńczego⁶. Wymienione akty prawne deklarowały pełne równouprawnienie dzieci pozamałżeńskich z małżeńskimi i pełną dopuszczalność ustalenia ojcostwa.

Z art. 135 i 136 kodeksu prawa o aktach stanu cywilnego, prawa małżeńskiego i opiekuńczego z 1918 r. wynikało, że każda osoba zainteresowana może wnosić – bez ograniczenia terminem – o ustalenie ojcostwa. W celu wykazania zasadności pozwu można było przedstawiać dowolne dowody. Kodeks nie formułował jakiegokolwiek domniemania ani nie wskazywał dowodów, które powinny być przeprowadzone w sprawie.

W art. 143 znajdowało się stwierdzenie, że sąd ustali ojcostwo, jeżeli wzajemne stosunki „pomiędzy pozwanym obywatelem a matką dziecka były takie, że jest on w rzeczywistości ojcem”.

W przypadku wykazania *exceptio plurium concumbentium* (art. 144) sąd dopożywał do postępowania pozostałych, poza pozwanym, partnerów matki dziecka i zasądzał koszty utrzymania dziecka solidarnie od wszystkich partnerów matki. Rozwiązanie to było oceniane jako skuteczniejsze od odpowiedzialności za składanie fałszywych zeznań przewidzianej w art. 142 kodeksu. Powoływanie się na *exceptio plurium concumbentium* było stosowane głównie przez pozwanych w sprawach o alimenty na rzecz dziecka⁷.

⁵ Sobranije Uzakonjenij RSFSR (dalej SU RSFSR) nr 11 z 1917 r., poz. 160.

⁶ SU RSFSR nr 76 z 1918 r., poz. 818.

⁷ W uchwale Plenum SN USRR z dnia 1 lipca 1925 r. znalazło się następujące stwierdzenie (cyt. za E. Worożejkinem): „fakt jednoczesnego współżycia płciowego wielu mężczyzn z kobietą nie zwalnia żadnego z nich z obowiązku utrzymywania dziecka poczętego w okresie tego współżycia i dlatego powoływanie się przez pozwanego w sprawie o alimenty na fakt współżycia (matki dziecka) z innymi jeszcze mężczyznami nie może być traktowany jako nowa okoliczność, która – w przypadku, o ile zostałyby udowodniona – mogłaby wpływać na ukierunkowanie sprawy korzystnie dla pozwanego, ponieważ odpowiedzialność każdego z prawdopodobnych ojców za pokrywanie kosztów utrzymywania dziecka jest solidarna”. Były

Powszechnie stosowanym dowodem pochodzenia od oznaczonych rodziców jest zapis w księgach stanu cywilnego oraz świadectwa (odpisy) aktu urodzenia. Artykuł 140 kodeksu z 1918 r. ustalał zasady wpisu ojca w akcie urodzenia dziecka. Kobieta ciężarna, która nie pozostawała w związku małżeńskim lub, będąc mężatką, oczekiwała dziecka, którego ojcem nie był jej mąż, na trzy miesiące przed porodem powinna w USC właściwym z uwagi na jej miejsce zamieszkania, złożyć oświadczenie wskazujące imię, „otczestwo”, nazwisko i miejsce zamieszkania mężczyzny, który jest ojcem jej dziecka. To oświadczenie było wystarczające do dokonania wpisu danych o ojcu do aktu urodzenia dziecka. Po sporządzeniu aktu urodzenia urząd stanu cywilnego powinien powiadomić o jego treści mężczyznę, wpisanego jako ojciec, zaś on – w terminie 2 tygodniowym – mógł zakwestionować zasadność wpisu w trybie sądowym (art. 141 kodeksu z 1918 r.)

Do podstawowych założeń ideologicznych porewolucyjnego państwa należało wyeliminowanie wpływu religii i cerkwi z życia ludności⁸. Jednym ze środków do tego celu było wprowadzenie zasady – jednoznacznie sformułowanej w kodeksie z 1918 r. – że tylko małżeństwo zarejestrowane w urzędzie stanu cywilnego wywołuje skutki prawne. Mimo tego, z wielu przyczyn, liczne bardzo pary nie dopełniały cywilnej formy zawarcia małżeństwa.

Po długotrwałej dyskusji w nowym kodeksie prawa małżeńskiego, rodzinnego i opiekuńczego z 19 listopada 1926 r.⁹ zawarto roz-

podejmowane próby zamieszczenia podobnej normy w kodeksie z 1926 r. a także propozycja aby w przypadku *exceptio plurium concumbentium* zasądzać alimenty od jednego z partnerów matki – tego, który ma największe dochody. Zakończyły się one niepowodzeniem i w kodeksie z 1926 r. (art. 32) nastąpił powrót do zasady wyrażonej w dekreście z 1917 r., że w sprawie o sądowe ustalenie ojcostwa można pozwać tylko jednego mężczyznę. Por. na ten temat E. WOROŻEJKIN, *Prawowyje osnovy braka i semii*, Moskwa 1969, s. 115-116, a w literaturze w języku polskim – W. STOJANOWSKA, ‘*Exceptio plurium concumbentium*’ w *prawie polskim*, Warszawa 1974, s. 43-44.

⁸ Por. G. MATWIEJEW, *Sowietskoje siemiejnoje prawo*, Moskwa 1985, s. 21.

⁹ SU RSFSR nr 82 z 1926 r., poz. 612.

wiązania praktycznie zacierające różnice pomiędzy związkami małżeńskimi zarejestrowanymi i związkami faktycznymi¹⁰. Naturalną konsekwencją takiego podejścia do instytucji małżeństwa był liberalizm w zakresie ustalania pochodzenia dziecka.

Art. 25 stwierdzał, że podstawą wzajemnych praw i obowiązków rodziców i dzieci jest pokrewieństwo a art. 26 normował wpisywanie danych o rodzicach w akcie urodzenia dziecka. Ustalenie ojcostwa mogło nadal nastąpić w trybie sądowym ale zachowano również rejestracyjny tryb wpisu danych ojca do aktu urodzenia dziecka, na podstawie oświadczenia matki. Mimo tej możliwości – jak podaje E. Worożejkin¹¹, znaczna była liczba spraw sądowych o ustalenie ojcostwa – np. w 1933 r. było 42,5 tys. spraw. Uwzględniono wówczas 87% powództw.

Zachowane było oświadczenie matki jako podstawa wpisu danych o ojcu, z tym że art. 28 kodeksu z 1926 r. nie zobowiązywał do podawania danych o ojcu pozamałżeńskiego dziecka w okresie ciąży. Matka mogła też danych o ojcu swego dziecka nie podawać. Mężczyzna wpisany jako ojciec dziecka powinien być zawiadomiony o dokonany wpisie przez urząd stanu cywilnego. Termin do zakwestionowania wpisu o ojcostwie wynosił 1 rok od uzyskania informacji o jego treści. Często urzędy stanu cywilnego nie wywiązywały się z obowiązku zawiadomienia i mężczyzna wpisany jako oj-

¹⁰ Art. 11 i 16 kodeksu z 1926 r. zrównywał w uprawnieniach do wspólnego majątku i alimentów partnerów małżeństwa niezarejestrowanego (faktycznego). Rejestracja małżeństwa stanowiła bezsporny dowód jego zawarcia (art. 2 kodeksu z 1926 r.). Jednakże pozostawanie w związku niezarejestrowanym stanowiło przeszkodę do zawarcia małżeństwa zarejestrowanego (art. 6). Partnerzy związku niezarejestrowanego mogli go zarejestrować w dowolnym momencie, podając okres wspólnego pożycia. Praktyka sądowa doprowadziła do pełnego zrównania skutków związków niezarejestrowanych z zarejestrowanymi, czemu dało wyraz Prezydium SN RSFSR w uchwale z 16. IX. 1935 r., stwierdzając, że ustawodawstwo radzieckie „przynaję osobom pozostającym w faktycznym związku małżeńskim chociażby niezarejestrowanym wszystkie prawa i obowiązki małżeńskie”.

¹¹ E. WOROŻEJKIN, *op. cit.*, s. 117.

ciec pozamałżeńskiego dziecka dowiadywał się o tym wpisie np. dopiero w związku ze sprawą o alimenty¹².

Zgodnie z art. 25 kodeksu z 1926 r., podważenie wpisu dotyczącego osoby ojca, zamieszczonego w akcie urodzenia dziecka, mogło nastąpić tylko w postępowaniu sądowym.

Nie mogła być jednak rozpoznana sprawa dotycząca wykreślenia zapisu o ojcostwie, jeżeli wcześniej zapadło orzeczenie zasądzające alimenty na rzecz dziecka od mężczyzny wpisanego w akcie urodzenia dziecka jako jego ojciec. W takiej sytuacji postępowanie w sprawie o wykreślenie zapisu o ojcostwie podlegało umorzeniu. Sąd mógł rozpoznać tę sprawę ponownie po uprzednim uchyleniu orzeczenia zasądzającego alimenty i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania sądowi wyższej instancji¹³.

Zmiana stanu prawnego nastąpiła na podstawie dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z 8 lipca 1944 r. „O zwiększeniu pomocy państwowej dla kobiet ciężarnych, matek mających liczne potomstwo i matek samotnych, o wzmożeniu ochrony matki i dziecka, o ustanowieniu tytułu honorowego «Matka Bohaterka», orderu «Chwała Macierzyńska» i medalu «Medal Macierzyństwa»”¹⁴.

Art. 20 dekretu stanowił: „Uchylić istniejące prawo matki do występowania do sądu z powództwem o ustalenie ojcostwa i przyznanie alimentów na utrzymanie dziecka urodzonego ze związku z osobą, z którą nie pozostaje ona w zarejestrowanym związku małżeńskim”.

¹² A. PERGAMENT, *Alimentnyje objazatielstwa po sowietskomu prawu*, Moskwa 1951, s. 41.

¹³ E. WOROŻEJKIN, *op. cit.*, s. 118.

¹⁴ Wiedomosti Wierchownogo Sowjeta SSSR (dalej WWS SSSR) nr 37 z 1944 r. Należy odnotować stwierdzenie A. Pergament, zawarte jednakże dopiero w artykule opublikowanym w 1990 r. – por. A. PERGAMENT, *Nieobhodimyje izmienenija w zakonodatielstwie o brakie i siemje*, «Sowietskaja Justicija» 1990 nr 8, s. 13-14 – iż dekret z 8 lipca 1944 r. nigdy nie został zatwierdzony przez Radę Najwyższą ZSRR i dlatego, z formalnego punktu widzenia, nie stał się źródłem obowiązującego prawa. Jednakże, jak przyznała powołana autorka, w niczym to nie zmieniło sytuacji dzieci.

Dekret nie zawierał żadnych norm intertemporalnych. W nauce prawa radzieckiego i w orzecznictwie konsekwentnie prezentowano stanowisko, że po dniu 8 lipca 1944 r. – w zasadzie nie może się toczyć żaden proces o sądowe ustalenie ojcostwa niezależnie od tego, kiedy urodziło się dziecko, jeżeli jego rodzice nie pozostają w zarejestrowanym małżeństwie.

Skoro więc do dnia 8 lipca 1944 r. nie nastąpiło ustalenie ojcostwa w sposób, który wówczas obowiązywał – mimo że było to możliwe – nie mogło nastąpić po tej dacie. Jedyne wyjątki polegały na dopuszczeniu zarejestrowania, na dotychczasowych zasadach, danych o ojcu dziecka urodzonego przed dniem 8 lipca 1944 r., jeżeli rejestracji nie dokonano przed tą datą wskutek niemożliwych do przewyżczenia przeszkód¹⁵.

Zgodnie z dekretem skutki prawne wywierały tylko małżeństwa zarejestrowane ale osoby pozostające w związkach faktycznych, powstałych przed 8 lipca 1944 r., mogły zarejestrować swój związek, podając datę jego nawiązania i wówczas rejestracja miała wsteczne działanie także odnośnie wspólnych dzieci, choćby ojcostwo nie było wcześniej odnotowane w akcie urodzenia dziecka.

Rejestracja małżeństwa powstałego faktycznie przed 8 lipca 1944 r. – z datą wsteczną – mogła też nastąpić na podstawie orzeczenia sądu, zgodnie z przepisami dekretu z 10 listopada 1944 r.¹⁶, na podstawie art. 11 i 12 kodeksu z 1926 r., jeżeli jedno z faktycznych małżonków (głównie w praktyce – mężczyzna) poniosło śmierć lub zaginęło bez wieści na froncie. Jeżeli śmierć jednej ze stron nastąpiła

¹⁵ Według orzecznictwa chodziło o sytuację, gdy z powodu działań wojennych nie funkcjonowały na danym terenie USC lub rodzice dziecka nie mieli możliwości dotarcia do odległego USC np. orzeczenie SN ZSRR nr 36/778 z 5 sierpnia 1950 r. – rodzice dziecka przebywali jako budowniczy na odległej od USC wyspie. Dane dotyczące rodziców i urodzenia, spisał kierownik budowy, jedyna „urzędowa” osoba na wyspie – quasi akt stanu cywilnego; SN potraktował ten stan faktyczny tak, jakby przed dniem 8 lipca 1944 r. został sporządzony akt urodzenia dziecka z wpisem danych o jego ojcu.

¹⁶ WWS SSSR nr 60 z 1944 r.

po zakończeniu wojny, ten szczególny sposób rejestracji małżeństwa nie był możliwy.

Warunkiem koniecznym dla uznania małżeńskiego pochodzenia dzieci z takiego związku było stosowne ustalenie w orzeczeniu sądu. Na jego podstawie był dokonywany wpis w akcie urodzenia dziecka.

Wpis jako ojca mężczyzny nie będącego mężem matki, w okresie z którym nie wiąże się domniemanie małżeńskiego pochodzenia dziecka urodzonego po dniu 8 lipca 1944 r., był bezwzględnie nieważny.

Zgodnie z art. 25 k.m.r.o. z 1926 r., wg stanu obowiązującego od dnia 16 kwietnia 1945 r., wpis o rodzicach w księdze stanu cywilnego, w akcie urodzenia dziecka – stanowił dowód pochodzenia dziecka i mógł być zakwestionowany tylko w postępowaniu sądowym. Nie został oznaczony termin w jakim to mogło nastąpić.

Uchylony został art. 29 kodeksu, który do zakwestionowania wpisu dotyczącego danych o ojcu dziecka, przewidywał jednoroczny termin liczony od dnia dowiedzenia się o wpisie przez wpisanego jako ojciec do aktu urodzenia dziecka. Wg uchwały SN ZSRR z 4 sierpnia 1950 r. omawiane uprawnienie powinno być ograniczone trzyletnim terminem przedawnienia, liczonym od dnia dowiedzenia przez osobę uprawnioną o wpisie.

Legitymowanymi czynnie w takiej sprawie, zgodnie z art. 116 kodeksu z 1926 r., były osoby zainteresowane¹⁷.

Art. 21 dekretu z 1944 r. wprowadzał zasadnicze zmiany, dotyczące treści aktu urodzenia dziecka pozamałżeńskiego. Nie było możliwe wpisanie danych biologicznego ojca, choćby był on znany

¹⁷ Wykładnia tego pojęcia była przedmiotem sporu doktrynalnego. Rozważano, czy także interes majątkowy może uzasadniać uprawnienie do zakwestionowania wpisu, oraz czy zainteresowanymi są osoby wpisane jako rodzice, osoby twierdzące, że to one są rodzicami, dziecko lub jego przedstawiciel ustawowy, prokurator działający w interesie dziecka itp. Uchwała Plenum SN ZSRR z 4 sierpnia 1951 r. przesądziła, że osobą zainteresowaną jest tylko mężczyzna wpisany jako ojciec dziecka.

i wyraził gotowość uznania dziecka – o ile nie zawierał (np. dlatego że był żonaty) małżeństwa z matką dziecka. Jako nazwisko ojca wpisywano nazwisko matki i przesłaniające „otczestwo” (podane przez matkę imię ojca). Pozostałe rubryki danych o ojcu były przekreślane¹⁸. Było to bardzo krytykowane, choć dopiero w połowie lat 50-tych albo w ramach ogólnej krytyki zakazu ustalania ojcostwa¹⁹, albo ograniczonej do treści aktu urodzenia²⁰.

Po dniu 8 lipca 1944 r. jedynym sposobem ustalenia pochodzenia dziecka pozamałżeńskiego w stosunku do dzieci, których rodzice nie pozostawiali w zarejestrowanym związku małżeńskim, przewidzianym w art. 3 dekretu z 14 marca 1945 r. O trybie stosowania dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 8 lipca 1944 r.²¹, był szczególnie sposób uznania dziecka przez mężczyznę zawierającego małżeństwo zarejestrowane z jego matką.

Nupturienci mieli obowiązek oświadczyć czy posiadają wspólne dzieci. Urzędy stanu cywilnego wymagały jednak – niezależnie od wspólnego oświadczenia małżonków – odrębnego oświadczenia

¹⁸ Por. *Zapis aktów graždanskogo sostojanija. Sbornik oficjalnych materiatow*, Moskwa 1961, s. 23-26.

¹⁹ A. PERGAMENT, *Prawowoje položenije wnirbracznych dietiej dołžno byt' izmienienu*, «Sowietskoje Gosudarstwo i Prawo» 1956 nr 9, s. 65 i n.; J. GUREWICZ, *Woprosy sowietskogo siemiejnogo prawa*, «Sowietskoje Gosudarstwo i Prawo» 1956 nr 9, s. 55 i n.

²⁰ Por. G. SWIERDŁÓW, *Die Entwicklung des sowietischen Familienrechts seit der Oktoberrevolution*, «Neue Justiz» 11.21 (1957), s. 685-687. Swierdłów proponował dwa różne rozwiązania. Wg pierwszego, który przypomina polską koncepcję skróconego odpisu aktu urodzenia, USC powinien wydawać odpis aktu urodzenia, zawierający tylko imię, nazwisko, „otczestwo” i datę urodzenia osoby, której dotyczył. Taki dokument byłby wystarczający za wyjątkiem sytuacji, gdy akt urodzenia mógłby być dowodem w sprawie o dochodzenie roszczeń majątkowych (np. o alimenty). Druga koncepcja miała polegać na wpisywaniu wszystkich danych o ojcu wg oświadczenia matki, jednakże bez skutków prawnych dla wpisanego i dziecka. Dyskusja na ten temat została ponownie podjęta po opublikowaniu projektu zasad ustawodawstwa o małżeństwie i rodzinie w kwietniu 1968 r.

²¹ WWS SSR nr 15 z 1945 r.

mężczyzny, rejestrującego związek małżeński z matką dziecka, w którym przyznawał swoje ojcostwo²².

Zmiany, wprowadzone do kodeksu z 1926 r. przez dekret z 1944 r., wywołały dyskusję na temat podstawy wzajemnych praw i obowiązków pomiędzy rodzicami i dziećmi – czy jest nią nadal pokrewieństwo, jednak wykazane w szczególny sposób przez fakt rejestracji małżeństwa rodziców²³ czy też podstawą tą jest wyłącznie rejestracja małżeństwa rodziców²⁴.

Dekret z 8 lipca 1944 r., wprowadzając zakaz sądowego dochodzenia ojcostwa i alimentów na rzecz dzieci pozamałżeńskich urodzonych po dniu jego wejścia w życie, przewidywał dwie możliwości dla matek: umieszczenie dziecka w placówce, całkowicie na koszt państwa z zachowaniem pełni praw rodzicielskich i uprawnieniem do odebrania dziecka z placówki w dowolnym czasie albo prawo do pobierania zasiłku na utrzymanie dziecka do ukończenia przez nie 12 roku życia. Przepisy wykonawcze dotyczące zasiłków, wielokrotnie zmieniane, wydano po raz pierwszy 18 sierpnia 1944 r.²⁵ Prawo do za-

²² Dekret nie precyzował formy tego oświadczenia i praktyka była różna. Uwzględniano np. listy skierowane do USC, zawiadomienie przez rodziców dziecka zamierzających się pobrać itp. Ostatecznie wątpliwości rozstrzygnęła uchwała Plenum SN ZSRR z 13 lutego 1953 r., dopuszczając zarówno wspólne oświadczenie rodziców o pochodzeniu od nich dziecka, dokonane podczas rejestracji ich małżeństwa, albo wyraźne, niewątpliwe uznanie dziecka, potwierdzone zapisem w księdze stanu cywilnego. Dla skuteczności uznania wymagano łącznego spełnienia następujących przesłanek: (1) biologicznego ojcostwa uznającego, (2) zawarcia małżeństwa z matką dziecka, (3) złożenia oświadczenia w trakcie rejestracji małżeństwa w sposób wyraźny i niewątpliwy. Jeżeli mąż matki nie był w rzeczywistości ojcem uznanego dziecka uznanie było nieważne. A. Pergament twierdziła, w monografii o obowiązkach alimentacyjnych (A. PERGAMENT, *Alimentnyje objzatielstwa*, cit., s. 48-49), ale był to pogląd odosobniony, że w sytuacji gdy mąż nie jest w rzeczywistości ojcem dziecka, oświadczenie małżonków należy interpretować jako przysposobienie dziecka przez męża za zgodą żony.

²³ Tak np. G. SWIERDŁOW, *Ochrana intieresow dietiej w sowietskomy siemiejnom i graždanskom prawie*, Moskwa 1955, s. 29

²⁴ Tak np. N. RABINOWICZ, *Spornyje woprosy sowietskogo siemiejnogo prawa*, Moskwa 1948, s. 62.

²⁵ WWS SSSR nr 11 z 1944 r.

sifku obejmowało także dzieci pozamałżeńskie urodzone przed 8 lipca 1944 r., jeżeli matki nie uzyskiwały alimentów²⁶. Jednakże zasiłki te mogły być kumulowane z zasiłkami przewidzianymi dla wielodzietnych matek – począwszy od urodzenia trzeciego dziecka²⁷.

Praktyka sądowa poszukiwała środków umożliwiających co najmniej poprawę sytuacji materialnej dzieci pozamałżeńskich.

Szczególną rolę, zwłaszcza na początku lat sześćdziesiątych, odegrała norma przewidująca możliwość dochodzenia na drodze sądowej świadczeń na pokrycie kosztów utrzymania dziecka, o ile nie można było ich uzyskać w wystarczającym zakresie od rodziców, od osoby, która przyjęła – w sposób niesformalizowany – dziecko do swej rodziny w celu jego wychowania i zapewnienia mu utrzymania, a następnie zaprzestała wykonywania podjętych wobec dziecka zobowiązań (art. 42³ kodeksu z 1926 r.).

Jeżeli z materiału dowodowego wynikało, że ojciec dziecka pozamałżeńskiego – choćby przez krótki okres – współuczestniczył w jego wychowaniu, albo świadczył na utrzymanie dziecka, albo utrzymywał

²⁶ Wysokość zasiłków miała charakter ryczałtowy i zależała od liczby dzieci – kwota zasiłku na kilkoro dzieci była jednak zawsze niższa od kwoty, która by powstała, gdyby odpowiednio pomnożyć zasiłek przewidziany dla jednego dziecka. I tak, wg pierwszej wersji zasiłek na jedno dziecko wynosił 100 rubli, na dwoje – 150 rubli na troje lub więcej 200 rubli miesięcznie. Począwszy od 1 stycznia 1947 r. wysokość zasiłków zmniejszono o połowę.

²⁷ Instrukcje Min. Finansów przewidywały jednak – ze skutkiem wyłącznie odnośnie prawa do zasiłku, że zasiłek nie przysługuje, jeżeli matka dziecka pozamałżeńskiego mieszka, prowadzi wspólne gospodarstwo i wychowuje dziecko wspólnie z ojcem dziecka. Ustalano to na podstawie oświadczenia matki. Jeżeli oświadczenie matki ubiegającej się o przyznanie zasiłku budziło wątpliwości, było weryfikowane w drodze wywiadu środowiskowego. Prawo do zasiłku nie przysługiwało, jeżeli dziecko otrzymywało rentę, alimenty albo zostało przysposobione. Jedną z wielu instrukcji min. Finansów z 1956 r. przewidywała możliwość nabycia prawa do zasiłku przez mężatkę, jeżeli dziecko *de facto* nie pochodziło z małżeństwa. Zasiłki były niższe od kwot alimentów, które dziecko uzyskiwałoby od ojca, jeżeli np. pochodziłoby z małżeństwa. Okres ich pobierania był krótki (do 12 roku życia dziecka). Wypłata zasiłków b. poważnie obciążała budżet państwa (np. w 1956 r. była to kwota 4,9 mld rubli). Por. J. GUREWICZ, *op. cit.*, s. 56.

z nim styczność, choćby nie mieszkał z dzieckiem, sądy uznawały, że przesłanki wspomnianej normy zostały wypełnione. Wykładnia taka nie była zgodna ani z brzmieniem art. 42³ ani z jego celem. Norma ta bowiem była przewidziana dla sytuacji przyjęcia dziecka jako domownika na zasadach nieformalnej rodziny zastępczej²⁸.

Od drugiej połowy lat pięćdziesiątych wypowiadano w literaturze krytyczne opinie na temat sytuacji prawnej dzieci pozamażeńskich. Nie wszyscy autorzy domagali się jednak uchylecia zakazu sądowego ustalenia ojcostwa. Uznawano natomiast powszechnie za dyskryminującą treść aktu urodzenia dziecka pozamażeńskiego.

W kwietniu 1968 r. został opublikowany i poddany b. szerokiej dyskusji projekt zasad ustawodawstwa Zw. Radzieckiego i Republik Związkowych o małżeństwie i rodzinie.

W art. 16 projektu przewidywano dopuszczalność sądowego ustalenia ojcostwa. Projekt stanowił, że sąd orzekający bierze pod uwagę: wspólne zamieszkiwanie i prowadzenie wspólnego gospodarstwa domowego przez matkę dziecka i pozwanego, wspólne wychowywanie dziecka przez matkę i pozwanego lub wspólne utrzymywanie dziecka przez matkę i pozwanego.

Podczas dyskusji nad projektem wyłoniły się dwa stanowiska²⁹. Według pierwszego, które można nazwać rygorystycznym (np. Kulikow, Tiszenko) – sąd mógłby ustalić ojcostwo wyłącznie wtedy, gdyby zachodziła w stanie faktycznym jedna z wymienionych w projektowanej normie okoliczności. Jeżeli zaś nawet prawdopodobieństwo ojcostwa graniczyłoby z pewnością, ale nie byłaby spełniona żadna z wymienionych przesłanek, na sądzie ciążyłby obowiązek oddalenia powództwa. Na poparcie tego stanowiska przytaczano złe doświadcze-

²⁸ Por. np. w opracowaniu zbiorowym pod red. W. TADEWOSJANA, *Prawowyje woprosy siemi i wospitanija dietiej*, Moskwa 1968, artykuły G. MATWIEJEW, *Ob institucie fakticzeskogo wospitanija czużich dietiej*, s. 97 i n.; E. MIELNIK, *Wniebracnyje diety i alimientnyje objazatielstwa lic, prinjawszych dietiej na wospitanije*, s. 101 i n.

²⁹ Na temat głównych argumentów w dyskusji nad projektem Zasad ... – por. E. HOLEWIŃSKA, *Sądowe ustalenie ojcostwa w ZSRR*, «NP» 26.10 (1970), s. 1478-1479 i podana tam literatura.

nia sprzed 1944 r., wskazywano na konieczność ochrony małżeństwa i rodziny, zapobiegania lekkomyślnym związkom.

Liberalne stanowisko wyrażali prawnicy o dużym autorytecie, między innymi profesorowie prawa Bratuś, Flejszyc, Pergament, Orłowa, Mironkin. Opowiadali się za pełną dopuszczalnością sądowego ustalenia ojcostwa. Propozycja taka nie została przyjęta, ale nastąpiło rozszerzenie możliwości ustalenia ojcostwa o sytuację, w której występowały dowody w sposób wiarogodny potwierdzające, że pozwany przyznawał fakt swego ojcostwa (uważał się za ojca dziecka).

27 czerwca 1968 r. została wydana ustawa zatwierdzająca Zasady ustawodawstwa ZSRR i republik związkowych o małżeństwie i rodzinie a 20 września tegoż roku Prezydium Rady Najwyższej ZSRR wydało dekret o wprowadzeniu w życie tychże zasad.

W następnych latach uchwalono kodeksy w republikach. Kodeks małżeński i rodzinny RFSRR został zatwierdzony ustawą z 30 lipca 1969 r.³⁰

Możliwe było ustalenie ojcostwa dziecka pozamałżeńskiego³¹, z tym że odmienne reguły obowiązywały dla dzieci urodzonych przed i po wejściu w życie Zasad ustawodawstwa o małżeństwie i rodzinie. Jeżeli dziecko urodziło się przed dniem 1 października 1968 r., ustalenie jego pochodzenia od ojca mogło nastąpić tylko jako konsekwencja takiej woli ojca albo wyrażonej w formie stosownego oświadczenia, złożonego wspólnie z matką dziecka w USC, albo w trybie sądowym, jeżeli ojciec dziecka już nie żył.

Art. 3 ustawy z 27 czerwca 1968 r. zezwalał na ustalenie, że ojcem dziecka jest mężczyzna, który za życia przyznawał fakt swojego ojcostwa oraz utrzymywał dziecko. Początkowo było sporne czy takie ustalenie może nastąpić niezależnie od daty śmierci ojca.

Sąd Najwyższy ZSRR w uchwale z 4 grudnia 1969 r.³² udzielił na tę wątpliwość odpowiedzi pozytywnej. Jednocześnie SN wyjaśnił, że

³⁰ Por. teksty powołanych aktów normatywnych w przekładzie na język polski – [w:] *Zasady ustawodawstwa ZSRR*, cit.

³¹ Por. E. HOLEWIŃSKA, *op. cit.*, s. 1475-1486.

³² Uchwała nr 10 Plenum SN ZSRR z dnia 4 grudnia 1969 r., Buletień Wierhownogo Suda SSSR (dalej BWS SSSR) nr 1 z 1970 r.

obydwa elementy tzn. przyznawanie ojcostwa oraz utrzymywanie dziecka powinny występować łącznie i trwać aż do śmierci ojca. Zalecił bardzo dokładne prowadzenie postępowania dowodowego.

W kolejnej uchwale Plenum SN ZSRR nr 2, podjętej 25 marca 1982 r.³³ SN odstąpił od wymagania, aby wychowywanie i utrzymywanie dziecka trwało aż do śmierci ojca. Badania praktyki wykazały³⁴, że ustalenie ojcostwa na omawianej podstawie miało miejsce najczęściej, gdy matka dziecka i jego pozamałżeński ojciec pozostawali w długotrwałym konkubinacie (od 3 do 30 lat), a śmierć mężczyzny nastąpiła nagle, wskutek nieszczęśliwego wypadku (tak było w 43% zbadanych spraw). Motywem, który skłaniał do takiego ustalenia, najczęściej było umożliwienie uzyskiwania przez dziecko renty po zmarłym ojcu. Postępowanie w omawianych sprawach toczyło się w trybie odrębnym (postępowanie o ustalenie faktu) i mogły w nim brać udział wszystkie osoby zainteresowane.

Ustalenie pochodzenia od ojca dziecka urodzonego po 1 października 1968 r. mogło nastąpić w formie zgodnego oświadczenia rodziców w USC albo w wyroku ustalającym ojcostwo. Legitymowanym czynnie w procesie o sądowe ustalenie ojcostwa było każde z rodziców (a więc także mężczyzna uważający się za ojca), opiekun (kurator) dziecka – czyli osoba na której ciążył obowiązek wychowywania dziecka – dziecko, ale dopiero po osiągnięciu pełnoletności, osoba, na której utrzymaniu znajdowało się dziecko.

Po śmierci domniemanego ojca nie był właściwy tryb procesowy, ale nieprocesowe postępowanie szczególne o ustalenie faktu.

Sądowe ustalenie ojcostwa mogło nastąpić, jeżeli została ustalona jedna z sytuacji określonych w ustawie – art. 16 Zasad, art. 48 kodeksu małżeńskiego i rodzinnego Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (dalej k.m.r.).

1. Matka dziecka i pozwany przed urodzeniem się dziecka razem mieszkali i prowadzili wspólne gospodarstwo domowe. Nie wyma-

³³ BWS SSSR nr 3 z 1982 r.

³⁴ M. MATIEROWA, *Prawowe regulowanie oświadczenia i porządku ustanowienia ojcostwa*, «Prawowiedienije» 1969 nr 6, s. 61 i n.

gano aby stan ten trwał do chwili porodu. Wykładnia tego przepisu zawarta choćby we wskazanej uchwale SN ZSRR z 4 grudnia 1969 r., a następnie w uchwale nr 2 Plenum SN ZSRR z 25 marca 1982 r. „O praktyce sądowej w sprawach o ustalenie ojcostwa i alimenty na rzecz dzieci oraz innych członków rodziny”, pozwalała na konstatację, że chodziło o takie stosunki pomiędzy matką i domniemanym ojcem, które miały postać konkubinatu.

2. Matka dziecka i pozwany wspólnie wychowywali dziecko; jeżeli mieszkali oni razem to ta przesłanka była oczywista, ale wystarczyły zachowania wskazujące na „rodzicielską troskę”;

3. Matka dziecka i pozwany wspólnie utrzymywali dziecko; nie wymagano, aby pozwany w znaczącym stopniu przyczyniał się do pokrywania kosztów utrzymania dziecka, ale by robił to systematycznie, choćby świadczenia były symboliczne;

4. Występowały wiarygodne dowody, że pozwany przyznawał swoje ojcostwo³⁵.

Ze znacznym sceptycyzmem podchodzono w literaturze i orzecnictwie SN do dowodów przyrodniczych. W pierwszych „wytycznych” do nowego prawa (uchwała Plenum SN ZSRR z 4 grudnia 1969 r.) SN ZSRR wyraził pogląd, że ekspertyzę sądowo-medyczną można dopuścić tylko wtedy, gdy jest spełniona jedna z okoliczności wymienionych w art. 16 Zasad ..., art. 48 k.m.r., a pozwany stanowczo kwestionuje pochodzenie dziecka od niego. W uchwale nr 2 z 1982 r. SN był mniej rygorystyczny i stwierdzał, że ekspertyza sądowo-medyczna może być przeprowadzona „w koniecznych przypadkach”.

SĄDOWE USTALENIE OJCOSTWA DZIECI, KTÓRE URODZIŁY SIĘ PO CZĄWSZY OD 1 MARCA 1996 ROKU.

W dniu 1 marca wszedł w życie kodeks rodzinny Federacji Rosyjskiej, uchwalony 8 grudnia 1995 r. Zgodnie z art. 169 pkt. 1 kodek-

³⁵ Przyjmowano, że mogło to mieć miejsce w okresie ciąży jak i po urodzeniu dziecka; nie formułowano katalogu dowodów; mogły to być zachowania pozwanego, jego listy, wymienianie dziecka w ankietach i innych dokumentach Szerzej na ten temat: E. HOLEWIŃSKA, *op. cit.*, s. 1475-1486. Por. też powołaną tam literaturę.

su, jego normy mają zastosowanie tylko do takich stosunków rodzinnych, które powstały po jego wejściu w życie. Nastąpiła istotna zmiana stanu prawnego w zakresie ustalania ojcostwa przez sąd, ale nowe prawo jest stosowane wyłącznie do ustalenia ojcostwa dzieci, które urodziły się począwszy od dnia wejścia w życie nowego kodeksu rodzinnego.

Dopuszczalność ustalenia pochodzenia od ojca osób, które urodziły się przed dniem 1 marca 1996 r., zależy od daty ich urodzenia. Możliwe jest ustalenie ojcostwa osób urodzonych po wejściu w życie Zasad Ustawodawstwa Związku Radzieckiego i Republik Związkowych o Małżeństwie i Rodzinie – co miało miejsce dnia 1 października 1968 r., o ile są spełnione przesłanki, od których art. 48 ust. 2 k.m.r. RFSRR uzależniał możliwość ustalenia ojcostwa.

LEGITYMACJA CZYNNA

Sądowego ustalenia ojcostwa mogą żądać zgodnie z art. 49 k.r. FR następujące osoby: każde z rodziców dziecka, opiekun (kurator dziecka), osoba, na której utrzymaniu znajduje się dziecko, dziecko – ale dopiero po osiągnięciu pełnoletności.

Niepełnoletni rodzice (zarówno matka jak i mężczyzna, który uważa się za ojca dziecka), po ukończeniu czternastego roku życia, mogą samodzielnie wytoczyć powództwo o ustalenie ojcostwa (art. 62 punkt 3 k.r. FR)³⁶.

³⁶ Kodeks rodzinny Federacji Rosyjskiej określa w art. 62 prawa małoletnich rodziców względem ich dziecka. Są one następujące: (1) małoletni rodzice – niezależnie od ich wieku – mają prawo do zamieszkiwania wspólnie z dzieckiem i uczestniczenia w jego wychowywaniu; (2) po ukończeniu 14 roku życia każde z rodziców może podejmować czynności przewidziane dla ustalenia bądź kwestionowania własnego stosunku rodzicielskiego; (3) rodzice nie pozostający w związku małżeńskim, po ukończeniu 16 roku życia i po ustaleniu stosunku rodzicielskiego (macierzyństwa, ojcostwa), mogą samodzielnie wykonywać swoje prawa rodzicielskie – w takiej sytuacji jednak możliwe jest ustanowienie dla dziecka opiekuna, który będzie wychowywał dziecko wraz z jego małoletnim rodzicem (małoletnimi rodzicami) – rozstrzygnięcie mogących powstać rozbieżności pomiędzy małoletnim rodzicem a opiekunem dziecka należy do organu opieki i kurateli.

Najczęściej sądowe ustalenie ojcostwa następuje wskutek powództwa matki dziecka. Ojciec dziecka, z reguły, wnosi o sądowe ustalenie ojcostwa, jeżeli nie mógł doprowadzić do dobrowolnego ustalenia ojcostwa w urzędzie stanu cywilnego, a więc – albo gdy matka dziecka odmówiła złożenia wspólnego zawiadomienia o pochodzeniu dziecka od ojca, albo gdy nie jest możliwe złożenie przez nią oświadczenia, gdyż zmarła, nie można ustalić miejsca jej pobytu, została ubezwłasnowolniona albo pozbawiona praw rodzicielskich, zaś organ opieki i kuratelii nie wyraził zgody na ustalenie ojcostwa wskutek oświadczenia samego ojca dziecka.

Powództwa osób, na których utrzymaniu znajduje się dziecko, w praktyce wnoszone są najczęściej przez bliskich krewnych dziecka – rodziców lub rodzeństwo matki), choć zdarzają się przypadki podjęcia się pieczy nad dzieckiem i utrzymywania go przez obce osoby, które następnie wnoszą o ustalenie ojcostwa.

PODSTAWA USTALENIA OJCOSTWA I JEJ DOWODZENIE

Zgodnie z art. 49 k.r. FR, jeżeli w danym stanie faktycznym nie ma zastosowania domniemanie pochodzenia z małżeństwa rodziców³⁷ (art. 48 pkt 2 k.r. FR) ani nie nastąpiło ustalenie ojcostwa

³⁷ Dnia 20 listopada 1997 r., w związku z wejściem w życie federalnej ustawy nr 143, z 15 listopada 1997 r. „O aktach stanu cywilnego”, SZ FR nr 47, poz. 5340, utracił moc rozdział IV k.m.r. RFSRR z 1969 r., który obowiązywał przejściowo, po wejściu w życie 1 marca 1996 r. nowego kodeksu rodzinnego Federacji Rosyjskiej. Jednocześnie zostały wprowadzone, federalną ustawą nr 140 z 15 listopada 1997 r., pierwsze zmiany do kodeksu rodzinnego, mające na celu dostosowanie go do nowego prawa o a.s.c. Jedną ze zmian dotyczyła art. 48 k.r. FR, który – do czasu jej wprowadzenia – w punkcie 3 przewidywał, że mimo, iż dziecko urodziło się w okresie objętym domniemaniem pochodzenia z małżeństwa – jeżeli matka zawiadomiła, że ojcem dziecka nie jest jej mąż lub były mąż, ojcostwo podlega ustaleniu w taki sposób jak w stosunku do dzieci, które urodziły się poza małżeństwem (wskutek wspólnego oświadczenia matki i mężczyzny twierdzącego, że jest ojcem dziecka, złożonego w USC lub w wyroku ustalającym ojcostwo). Por. M. ANTOKOLSKAJA, *op. cit.*, s. 172; O. HAZOWA, [w:] *Komentarz do siemiejnomu kodeksu Rossijskoj Federacji*, pod red. I. KUZNIECOWEJ, Moskwa 1996, s. 136. Mąż matki, uważający – mimo

wskutek zgodnego oświadczenia w urzędzie stanu cywilnego, złożonego przez mężczyznę nie będącego mężem matki i przez matkę lub wskutek oświadczenia mężczyzny, złożonego w urzędzie stanu cywilnego za zgodą organu opieki i kurateli³⁸ (art. 48 pkt 3 k.r. FR) – może nastąpić sądowe ustalenie ojcostwa.

Ustawodawca rosyjski uzależnia możliwość ustalenia ojcostwa od wykazania faktu ojcostwa (rzeczywistego związku genetycznego dziecka, którego pochodzenie od ojca ma ustalić sąd, z mężczyzną wskazanym w pozwie jako ojciec dziecka).

Nie jest dopuszczalne ustalenie przez sąd ojcostwa bez zgody dziecka, które ukończyło 18 lat (art. 48 ust. 4 k.r. RF)³⁹.

stanowiska żony – że dziecko pochodzi od niego, mógł kwestionować dokonany wpis o ojcostwie innego mężczyzny na ogólnych zasadach (art. 51 k.r. FR).

³⁸ Jeżeli matka dziecka nie żyje bądź żyje, ale została ubezwłasnowolniona, pozbawiona praw rodzicielskich lub nie można ustalić miejsca jej pobytu – może nastąpić ustalenie ojcostwa tylko na podstawie oświadczenia ojca, złożonego w urzędzie stanu cywilnego za zgodą organu opieki i kurateli. Do wejścia w życie k.r. FR zgoda organu opieki i kurateli nie była wymagana. Urząd stanu cywilnego mógł jedynie zawiadomić organ opieki i kurateli, że wpisanie określonego mężczyzny jako ojca w akcie urodzenia dziecka stwarza stan zagrożenia dobra dziecka np. z uwagi na cechy osobiste tego mężczyzny lub wysoki stopień prawdopodobieństwa, że przynajmniej swe ojcostwo działał on w złej wierze. Obowiązkowa zgoda organu opieki i kurateli jest oceniana jako szczególnie doniosła zmiana stanu prawnego przez O. HAZOWĄ (*op. cit.*, s. 137). Odmowa podlega zaskarżeniu do sądu. Powyższe rozwiązanie służy ochronie interesów dziecka. Jak stwierdziła M. ANOKOLSKAJA (*op. cit.*, s. 175), może mieć miejsce sytuacja, gdy dobrowolne ustalenie ojcostwa w drodze oświadczenia mężczyzny jest korzystne, mimo że nie jest ojcem biologicznym, jak również gdy ustalenie ojcostwa biologicznego ojca zagraża dziecku. Skoro interesów dziecka nie może bronić w danej sytuacji matka – powinien to uczynić organ opieki, który – zdaniem M. Antokolskiej, może odmówić swej zgody na ustalenie ojcostwa rzeczywistego ojca dziecka. Sąd może znaleźć się w bardzo trudnej sytuacji. Gdy ojciec dziecka zaskarży odmowę zgody na jego uznanie, wyrażoną przez organ opieki – sąd ma swobodę oceny i może utrzymać w mocy odmowę zgody. Jednakże, jeżeli w takiej sytuacji ojciec dziecka wniesie na podstawie art. 49 k.r. powództwo o ustalenie swego ojcostwa i przedstawi dowody w sposób bezsporny, wykazujące, że jest ojcem – sąd musi ojcostwo ustalić.

³⁹ Taka redakcja art. 48 k.r. FR została ustalona na podstawie ustawy z dnia 15 listopada 1997 r., SZ RF nr 46 z 1997 r., poz. 5243.

Ustalając ojcostwo dzieci, które urodziły się dnia 1 marca 1996 r. i po tej dacie, sąd może stosować dowolne środki dowodowe potwierdzające ojcostwo w sposób wiarygodny. Podkreśla się, że orzeczenie sądu – zarówno ustalające ojcostwo jak i oddalające powództwo – powinno być poprzedzone starannym zebraniem materiału dowodowego i wszechstronną jego oceną. Każdy dowód powinien być dokładnie oceniony w związku z pozostałymi dowodami oraz zeznaniami i twierdzeniami osób występujących w postępowaniu, ale żaden nie może mieć znaczenia priorytetowego⁴⁰.

Brane są pod uwagę zarówno dowody potwierdzające w sposób naukowo pewny ojcostwo (np. wynik badania genetycznego) jak i dowody, które mogą tylko pośrednio świadczyć o ojcostwie mężczyzny wskazanego jako ojciec dziecka. Stosowany jest dowód z wyjaśnień stron i osób trzecich, przesłuchanie świadków, dowody rzeczowe, dowody na piśmie, opinie biegłych⁴¹.

Sądy z dużą ostrożnością odnoszą się do dowodu z przesłuchania świadków. Z reguły bowiem świadkowie potwierdzają wersję tej ze stron, która wniosowała o ich przesłuchanie⁴².

⁴⁰ Por. L. PCZELINCEWA, *Komentarz do kodeksu Rosyjskiej Federacji*, Moskwa 2002, s. 226, 227. Ocenie dowodów jest poświęcony art. 67 k.p.c. FR z 14 listopada 2002 r. jednoznacznie formułujący zasadę swobodnej sędziowskiej oceny dowodów, dokonywanej na podstawie wszechstronnego, pełnego, obiektywnego i bezpośredniego badania przeprowadzonych w sprawie dowodów. Art. 67 pkt 2 k.p.c. stanowi, że żaden dowód nie ma z góry ustalonej mocy dowodowej.

⁴¹ Por. wskazówki zamieszczone w pkt. 2 uchwały nr 9 Plenum SN z 25 października 1996 r. Dowodom i dowodzeniu w postępowaniu cywilnym poświęcony jest rozdział 6 kodeksu postępowania cywilnego Federacji Rosyjskiej z 14 listopada 2002 r., który obowiązuje od dnia 1 lutego 2003 r. Art. 55 pkt. 1 k.p.c. FR wymienia jako dowody wyjaśnienia stron i osób trzecich, zeznania świadków, dowody pisemne i rzeczowe, zapisy audio i video, opinie ekspertów. Każdemu z nich są poświęcone stosowne przepisy (art. 68-87 k.p.c. FR).

⁴² M. ANTOKOLSKAJA, *op. cit.*, s. 179 zauważa, że jeżeli rodzice domniemanego ojca zeznają, że syn w rozmowach z nimi przyznawał, że dziecko pochodzi od niego, z reguły należy im dać wiarę.

Przykładowo wymienianymi dowodami ojcostwa są dokumenty (listy, podania składane w zakładzie pracy o udzielenie pomocy materialnej w związku z urodzeniem się dziecka), ustne zawiadomienia o narodzinach potomka dokonywane przez mężczyznę, którego ojcostwo ma być ustalone, zachowanie takiego mężczyzny wobec matki dziecka w okresie ciąży lub po urodzeniu dziecka, mogące wskazywać na przeświadczeniu mężczyzny, że oczekiwane lub urodzone dziecko pochodzi od niego (troskliwość okazywana ciężarnej, odwiedzanie jej w klinice położniczej, odebranie ze szpitala z nowonarodzonym dzieckiem, współudział w wyborze imienia dla dziecka itp.).

Przyjmuje się, że skoro po dniu 1 marca 1996 r. sąd w sprawie o sądowe ustalenie ojcostwa może dopuścić dowolny dowód, to nie ma przeszkód do wykazywania, w celu uprawdopodobnienia ojcostwa, takich okoliczności, które umożliwiały sądowe ustalenie ojcostwa na podstawie art. 48 kodeksu małżeńskiego i rodzinnego Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (dowody potwierdzające wspólne zamieszkiwanie i prowadzenie wspólnego gospodarstwa domowego przez matkę dziecka i pozwanego przed urodzeniem się dziecka, wspólne wychowywanie albo utrzymywanie przez nich dziecka lub dowody wiarygodnie potwierdzające przyznanie przez pozwanego ojcostwa)⁴³.

Nowa koncepcja sądowego ustalenia ojcostwa umożliwia wykorzystywanie w szerokim zakresie dowodu z opinii biegłych z zakresu nauk przyrodniczych i medycznych. Jednakże w oparciu o stanowiska prezentowane w opracowaniach komentarzowych można dojść do wniosku, że dowody przyrodnicze – w szczególności badanie DNA – ani nie są traktowane jako konieczne do przeprowadzenia w każdym postępowaniu, ani nie we wszystkich sprawach są stosowane rutynowo. Mimo doceniania waloru dowodu z badania DNA (często określanego w literaturze rosyjskiej jako „genetyczna daktyloskopia”) zauważa się, że nie we wszystkich regionach Federacji Rosyjskiej funkcjonują placówki mogące przeprowadzić eks-

⁴³ Tak O. HAZOWA, *op. cit.*, s. 141. Podobnie L. PCZELINCEWA, *op. cit.*, s. 226.

pertyżę DNA oraz wskazuje się na wysoki koszt badania genetycznego jako istotną barierę jego częstszego stosowania⁴⁴. W związku z powyższym, dowody przyrodnicze stosuje się wtedy gdy jest to konieczne dla wyjaśnienia powstałych wątpliwości⁴⁵. Sąd może zarządzić przeprowadzenie dowodu z ekspertyzy medycznej zarówno w fazie przygotowania sprawy do rozpoznania, jak i w toku rozpoznawania sprawy.

Z zarządzeniem przeprowadzenia dowodu wymagającego stawienia się strony w określonej placówce badawczej i poddania się niezbędnym procedurom (np. oględzinom, pobraniem materiału genetycznego do badań) wiąże się ocena skutków niestawiennictwa strony, której obecność jest konieczna dla przeprowadzenia ekspertyzy. Analogiczny problem wiąże się z niedostarczeniem przez stronę przedmiotów, które miały być badane. Ocena skutków niewywiązania się z takich obowiązków należy do sądu, który uwzględni wszelkie okoliczności sprawy, wyniki postępowania, znaczenie wyników ekspertyzy dla strony, która uchyliła się od poddania się badaniu oraz dla rozstrzygnięcia sprawy. Nie ma automatyzmu, po-

⁴⁴ M. ANTOKOLSKAJA, *op. cit.*, s. 171.

⁴⁵ L. PCZELINCEWA, *op. cit.*, s. 226 twierdzi np., że nie ma potrzeby prowadzenia badania genetycznego, jeżeli możliwe jest dokonanie potrzebnych ustaleń na podstawie innych dowodów np. niezdolności pozwanego do zapłodnienia w okresie prawdopodobnego poczęcia dziecka. O. HAZOWA, *op. cit.*, s. 141, podaje jako przykłady stanów faktycznych wykluczających ojcostwo – a więc i potrzebę przeprowadzenia ekspertyzy sądowo-medycznej – przebywanie pozwanego w rejsie dalekomorskim lub w ekspedycji naukowej w okresie prawdopodobnego poczęcia, a także jego bezpłodność. Należy zauważyć, że w polskiej literaturze – odmiennie niż w rosyjskiej – bardzo sceptycznie jest oceniana bezpłodność pozwanego jako dowód wykluczający jego ojcostwo. Płodność męczyzny można ocenić tylko w chwili badania, a wnioski co do jego płodności w przeszłości mogą być zaledwie bardzo przybliżone. Także badanie męczyzny w kierunku oceny jego zdolności do zapłodnienia jest oceniane jako bardzo mało przydatne w procesie o ustalenie ojcostwa. Kryteria oceny stanu nasienia z punktu widzenia zdolności męczyzny do zapłodnienia, stosowane w poradniach andrologicznych, są nieprzydatne do celów sądowych. Por. D. MIŚCICKA-ŚLIWKA, [w:] W. STOJANOWSKA – D. MIŚCICKA-ŚLIWKA, *Dowód z badań DNA a inne dowody w procesach o ustalenie ojcostwa*, Warszawa 2000, s. 54-56.

legającego na przyjęciu za udowodnioną tezę dowodowej, której wykazaniu miała służyć ekspertyza⁴⁶.

Jeżeli pozwany podczas rozpoznawania sprawy o ustalenie jego ojcostwa wyrazi gotowość dobrowolnego ustalenia ojcostwa w drodze oświadczenia w USC, sąd powinien wyjaśnić czy nie oznacza to przyznania przez pozwanego faktu ojcostwa i rozstrzygnąć czy nie jest równoznaczne z uznaniem żądań pozwu, a w konsekwencji orzec zgodnie z żądaniem.

USTALENIE OJCOSTWA PO ŚMIERCI OJCA DZIECKA

Jeżeli ojcostwo nie zostało ustalone za życia ojca, który nie pozostawał z matką dziecka w zarejestrowanym małżeństwie, po jego śmierci może być ustalone na tej podstawie, że zmarły dawał wyraz swemu przeświadczeniu, iż jest ojcem oznaczonego dziecka.

Przyznawanie ojcostwa przez mężczyznę, który nie pozostawał z matką dziecka w małżeństwie, może zostać ustalone przez sąd w trybie postępowania odrębnego o ustalenie faktu (rozdział 28 kodeksu postępowania cywilnego FR z 15 listopada 2002 r.). Orzeczenie sądu, wydane w sprawie o ustalenie faktu mającego znaczenie prawne (ustalenie zdarzenia prawnego), o ile fakt ten jest przedmiotem rejestracji, stanowi podstawę dla dokonania stosownego

⁴⁶ Por. punkt 5 uchwały nr 9 Plenum SN Federacji Rosyjskiej z 25 października 1996 r. Dopiero 30 listopada 1995 r. została wprowadzona możliwość oceny przez sąd odmowy poddania się przez stronę badaniu koniecznemu do przeprowadzenia ekspertyzy łącznie z możliwością przyjęcia za udowodniony fakt, który ekspertyza miała wykazać – znowelizowano art. 76 – już nieobowiązującego k.p.c. RSFRR, (BWS RF nr 3 z 1996 r., poz. 13). Aktualnie skutkiem uchylecia się strony od udziału w ekspertyzie zarządzonej przez sąd jest poświęcony punkt 3 artykułu 79 k.p.c. FR z 2002 r., który, między innymi, stanowi co następuje: „ ... jeżeli bez udziału takiej strony przeprowadzenie ekspertyzy jest niemożliwe, sąd – w zależności od tego, która strona uchyla się od ekspertyzy, a także od tego jakie znaczenie dla tej strony ma wynik ekspertyzy – ma prawo uznać fakt, dla którego ustalenia ekspertyza została zarządzona, za ustalony albo za wykluczony (obalony)”.

wpisu ale nie zastępuje dokumentów wydawanych przez organy prowadzące rejestry (art. 268 k.p.c.).

Wniosek o ustalenie faktu przyznawania ojcostwa najczęściej składa matka lub opiekun (kurator) dziecka. Wniosek może złożyć dziecko po osiągnięciu pełnoletności. Do uczestnictwa w postępowaniu powinny być wezwane zainteresowane podmioty, np. placówka, w której przebywa dziecko.

Przesłanki dopuszczalności aktualnie dokonywanego przez sąd ustalenia faktu przyznawania ojcostwa przez nieżyjącego ojca zależą od daty urodzenia się dziecka.

Ustalenie faktu przyznawania ojcostwa dziecku urodzonego przed 1 października 1968 r. może nastąpić tylko wtedy, jeżeli zostanie również wykazane, że dziecko znajdowało się na utrzymaniu zmarłego. Należy wykazać, że zmarły utrzymywał dziecko do chwili swej śmierci lub we wcześniejszym okresie. Wynika to z art. 9 dekretu Prezydium Rady Najwyższej RSFR z dnia 17 października 1969 r. „O trybie wejścia w życie kodeksu o małżeństwie i rodzinie RFSRR”⁴⁷.

Ustaleniu faktu przyznawania ojcostwa dziecku urodzonego po 1 października 1968 r. – a więc gdy nie obowiązywał już zakaz sądowego ustalenia ojcostwa wprowadzony 8 lipca 1944 r. – nie musi towarzyszyć wykazanie, że zmarły utrzymywał dziecko.

Wykazanie, że zmarły za życia utrzymywał dziecko (współuczestniczył w utrzymywaniu dziecka), może być jednak potraktowane jako dowód świadczący pośrednio o przyznawaniu faktu ojcostwa⁴⁸.

SĄDOWE USTALENIE OJCOSTWA DZIECI, KTÓRE URODZIŁY SIĘ POMIĘDZY 1 PAŹDZIERNIKA 1968 ROKU A 1 MARCA 1996 ROKU

Zgodnie z zasadą nie działania wstecz nowej ustawy, wyrażoną w art. 168 i 169 k.r. FR, sąd, ustalając obecnie pochodzenie od ojca

⁴⁷ WP RSFR, nr 46 z 1969 r., poz. 1290. Por. też punkt 4 uchwały nr 9 Plenum SN z 25 października 1996 r.

⁴⁸ Por. L. PCZELINCEWA, *op. cit.*, s. 231.

dzieci urodzonych przed wejściem w życie kodeksu rodzinnego (to jest w okresie od 1 października 1968 r. do 1 marca 1996 r.), powinien zastosować art. 48 ustęp 2 k.m.r. RFSRR z 1969 r.⁴⁹

Ustalenie ojcostwa nie będzie więc mogło nastąpić mimo wykazania – np. na podstawie badania DNA – że określona osoba jest dzieckiem określonego mężczyzny, jeżeli jednocześnie nie zostanie wykazana choć jedna z przesłanek warunkujących dopuszczalność ustalenia ojcostwa, enumeratywnie wymienionych w art. 48 kodeksu z 1969 r. Przesłanki te były już wymienione. W tym miejscu zostaną pokrótce przypomniane.

Pierwsza przesłanka to wspólne zamieszkiwanie i prowadzenie wspólnego gospodarstwa domowego przez mężczyznę wskazanego jako ojciec i matkę przed urodzeniem dziecka. Oczekuje się dla wykazania tej przesłanki potwierdzenia okoliczności charakterystycznych dla funkcjonowania faktycznych stosunków rodzinnych między matką dziecka i jego domniemanym ojcem. Ustawa nie wymagała, żeby faktyczne stosunki rodzinne trwały do urodzenia dziecka ani nie określała jakiegokolwiek okresu ich trwania. Istotne jest występowanie faktycznych stosunków rodzinnych przez pewien czas po poczęciu – podczas ciąży kobiety⁵⁰. Ojcostwo może być ustalone także, jeżeli matka dziecka i pozwany nie mieszkali razem z obiektywnych przyczyn (nieposiadanie samodzielnego mieszkania) ale stworzyli rodzinę i prowadzili wspólne gospodarstwo domowe w specyficznych warunkach i formach⁵¹.

⁴⁹ Por. punkt 2 uchwały nr 9 Plenum SN FR FR z 25 października 1996 r.

⁵⁰ Np. zamieszkiwanie w jednym lokalu mieszkalnym, wspólne stołowanie się, okazywanie sobie wzajemnej troski, nabywanie przedmiotów do wspólnego korzystania, gospodarowanie „ze wspólnego portfela”. Chodzi o przejawy trwałych faktycznych stosunków rodzinnych między matką dziecka a pozwanym. Tak L. PCZE-LINCEWA, *op. cit.*, s. 223.

⁵¹ Jeżeli zostanie wykazane, że pozwany regularnie przychodził do powódki, nocował u niej, wspólnie przygotowywali żywność, kupowali rzeczy do wspólnego użytku, pozwany planował „legalizację” powstałych faktycznych stosunków rodzinnych itp., sąd może przyjąć istnienie przesłanek dla ustalenia ojcostwa. Odwiedzanie się, wspólne przebywanie, wspólne spędzanie wolnego czasu, przygoto-

Drugą podstawą ustalenia przez sąd ojcostwa, zgodnie z art. 48 k.m.r. jest wspólne wychowywanie albo utrzymywanie dziecka przez matkę i pozwanego. Ustawa nie wymaga, żeby jednocześnie miało miejsce zarówno wychowywanie jak i utrzymywanie dziecka. Wystarczające jest wykazanie tylko jednej z tych okoliczności. Przyjmuje się, że wspólne wychowywanie dziecka miało miejsce, gdy dziecko mieszkało z matką i z domniemanym ojcem lub gdy ojciec utrzymywał styczność z dzieckiem, przejawiał zainteresowanie dzieckiem (wspólny wypoczynek, zabawy, organizowanie dnia codziennego i wakacji itp.). Przesłanka wspólnego utrzymywania dziecka jest uważana za spełnioną także wtedy, gdy domniemany ojciec (lub jego krewni) systematycznie pomagał w utrzymywaniu dziecka, niezależnie od rozmiaru świadczeń.

O ile wymienione wyżej przesłanki tworzyły domniemanie ojcostwa, o tyle trzecia dotyczy osobistego, subiektywnego przeświadczenia pozwanego o ojcostwie.

Wykazanie jednej z wymienionych przesłanek powszechnie jest traktowane jako warunek *sine qua non* ustalenia ojcostwa⁵². Jeżeli jednak dowody przyrodnicze wykluczyłyby ojcostwo, to mimo występowania jednej z tych przesłanek, powództwo powinno być oddalone.

wywanie posiłków nie ze wspólnych środków ale na zasadzie udziałów, współzycie fizyczne, nie mogą stanowić podstawy dla ustalenia ojcostwa, gdyż nie świadczą o wspólnym zamieszkiwaniu i prowadzeniu wspólnego gospodarstwa domowego w takim znaczeniu, w jakim to pojęcie zostało użyte w ustawie. L. PCZELINCEWA, *op. cit.*, s. 224.

⁵² A. Pergament, powołując się na swój udział w pracach kodyfikacyjnych, twierdziła, że okoliczności wymienione w art. 16 Zasad Ustawodawstwa ZSRR ... (oraz w art. 48 k.m.r. RFSRR) nie stanowią zamkniętego katalogu i ustalenie ojcostwa powinno nastąpić po wykazaniu, że określony mężczyzna jest ojcem dziecka, choćby nie zachodziła żadna z okoliczności wymienionych we wskazanych normach. Przyznała, że praktyka jest odmienna i sugerowała, że powinna zostać zmieniona w drodze „wytucznych” Sądu Najwyższego. Por. A. PERGAMENT, *Nieobchodimyje izmienenija*, *cit.*, s. 14.

PODSUMOWANIE

Obecnie obowiązujący kodeks rodzinny Federacji Rosyjskiej zmierza do realizacji zgodności sądowego ustalenia ojcostwa z „prawdą biologiczną”. Odmienne niż w prawie polskim (art. 85 § 1 k.r.o.) nie posługuje się konstrukcją domniemania prawnego. Mimo że aktualnie stosowane są głównie „tradycyjne” środki dowodowe (wysłuchanie stron, przesłuchanie świadków), przyjęta koncepcja sądowego ustalenia ojcostwa otwiera drogę do stosowania dowodów przyrodniczych, dających pewność, że ojciec „prawny” jest ojcem biologicznym (głównie dowodu z badań DNA, co jest uzależnione od powszechniejszej jego dostępności). Nie można wykluczyć, że w przyszłości podstawowym lub jedynym środkiem dowodowym stosowanym w procesie będzie dowód z badania DNA (o ile nauka nie dostarczy doskonalszego i tańszego dowodu).

Taka koncepcja, jak uważają niektórzy autorzy, nie jest bezdyskusyjna, gdyż nie w pełni uwzględnia społeczne aspekty ustalenia ojcostwa. Nie jest bowiem wymagana zgoda dziecka, które nie osiągnęło pełnoletności, zaś ustalenie ojcostwa niepełnoletnich dzieci często jest niezgodne z ich interesami⁵³.

Wola pełnoletniego dziecka jest uwzględniana w dwojaki sposób – przez przyznanie mu czynnej legitymacji procesowej oraz przez wymaganie jego zgody na ustalenie ojcostwa w procesie, którego ono samo nie zainicjowało. W polskim prawie wola dziecka może być uwzględniona – zarówno w okresie małoletności jak i po osiągnięciu pełnoletności – wyłącznie w formie wytoczenia powództwa o ustalenie ojcostwa⁵⁴. Uwzględnienie sprzeciwu dziecka wobec ustalenia ojcostwa w procesie wszczętym

⁵³ M. ANTOKOLSKAJA, *op. cit.*, s. 177 uważa, że sąd powinien mieć możliwość odalenia powództwa o sądowe ustalenie ojcostwa, jeżeli ustaleniu sprzeciwia się dziecko, które ukończyło 10 lat, drugie z rodziców albo opiekun dziecka, zaś sąd oceni, że uwzględnienie powództwa jest sprzeczne z interesem dziecka.

⁵⁴ Małoletnie dziecko (choćby osiągnęło już wiek bliski pełnoletności) nie ma też żadnego wpływu na ustalenie ojcostwa w drodze uznania. Może jedynie – jako

przez inny podmiot uprawniony, mogłoby być rozważane tylko przy dopuszczeniu powołania się na nadużycie prawa podmiotowego przez powoda.

Istotne różnice dotyczą kręgu podmiotów mogących żądać ustalenia ojcostwa – bardzo szerokiego w porównaniu z polskim prawem. Wydaje się, że wobec stanowiska Trybunału Konstytucyjnego, wypowiedzianego w wyroku z dnia 28 kwietnia 2003 r., K 18/02, przyznanie legitymacji czynnej w procesie o ustalenie ojcostwa mężczyźnie, twierdzącemu, że jest ojcem dziecka – jest w Polsce nieuniknione w najbliższym czasie.

Krąg osób legitymowanych do żądania ustalenia ojcostwa według prawa rosyjskiego, jak się wydaje, zapewnia realizację interesów dziecka. Osoby ponoszące ciężar wychowania i utrzymania dziecka – najczęściej jest wśród nich także matka dziecka, mająca „własną” czynną legitymację procesową – zapewne będą zmierzwały do ustalenia ojcostwa. Jest też wysoce prawdopodobne, że zaniechają wystąpienia z powództwem, jeżeli dojdą do przekonania, że ustalenie byłoby dla dziecka szkodliwe z przyczyn społecznych lub emocjonalnych (np. z uwagi na warunki w jakich doszło do poczęcia lub zważywszy na dotychczasowy stosunek ojca do dziecka).

Wydaje się, że przed ewentualnym wprowadzeniem zmian w polskim prawie filjacyjnym, wymagają poważniejszej refleksji, między innymi – przedstawione tu w znacznym skrócie – rozwiązania rosyjskie, bowiem są one efektem sprawdzenia w praktyce różnych koncepcji w zakresie dopuszczalności ustalenia pochodzenia od ojca dziecka pozamałżeńskiego i różnych modeli sądowego ustalenia ojcostwa.

osoba pełnoletnia – wnosić o unieważnienie uznania (art. 81 k.r.o.) i to tylko z tej przyczyny, że mężczyzna, który dokonał uznania, nie jest ojcem.

JUDICIAL ESTABLISHING OF PATERNITY
IN THE RUSSIAN FEDERATION

Summary

The article discusses the judicial establishing of paternity pursuant to the Family Code of the Russian Federation in force from March 1, 1996 against a background of former regulations of the Soviet Law starting from 1917.

In the years 1917-1944 judicial establishing of paternity in USSR was admissible without restrictions. In the period from July 8, 1944 to October 1, 1968 prohibition of judicial establishing of paternity was in force.

In the period from October 1, 1968 to March 1, 1996 establishing of paternity could occur if in a case one of the following was true: (1) A child's mother and a defendant lived together before the birth of a child and managed a common household. (2) A child's mother and a defendant raised a child together. (3) A child's mother and a defendant provided jointly for a child. It was not required that a defendant contributed significantly to the cost of living of a child but that he did it systematically. (4) There was reliable evidence that a defendant admitted his paternity.

If a child was born in the period from October 1, 1968 to March 1, 1996, his parentage was not as yet affiliated to a father, and a man whose paternity was to be established was alive – still one of the aforementioned conditions has to be proved in a lawsuit.

Judicial establishing of paternity of a child who was born starting from March 1, 1996 may occur on a demand of a child's mother, a man who claims he is a child's father, a child's custodian (guardian), a person who keeps a child, a child of age. Judicial establishing of paternity may be demanded in person by a parent who has turned fourteen. A child of age has to give his/her assent to establishing of paternity. If s/he was incapacitated – a consent should be given by a custodian or a care agency.

One has to prove, presenting evidence of any nature, that this particular man is a father of a child. In practice evidence taken into account shall either prove the paternity in a scientifically dependable manner (a DNA

test) or prove indirectly a validity of a suit (e.g. a child's mother and a man pointed out as a father stayed in a common-law marriage during the period of a probable conception of a child).

After father's death a court may establish paternity on the grounds of the fact, that during his life a the said man expressed by his conduct a conviction that he believes himself a father of a child in question. If a child was born before October 1, 1968 additionally it has to be proven that a man deeming himself a father did keep his extra-marital child.